

فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال اول، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۷، صص ۱۲۹-۱۱۵

کاربری تفننی اینترنت توسط کاربران ۲۵ تا ۴۰ سال شهر تهران^۱

بهزاد دوران^۲

استادیار پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران

احمد گنجی^۳

کارشناس ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی

چکیده

این مقاله گزارش بخشی از پژوهشی است که برای پاسخ‌گویی به دو پرسش اصلی زیر اجرا شد: نخست اینکه کاربری تفننی اینترنت توسط کاربران ۲۵ تا ۴۰ سال شهر تهران تا چه اندازه و در چه قالب‌هایی شایع است؟ و دوم اینکه این نوع کاربری در طی زمان (از آغاز کاربری تا زمان اجرای پژوهش) چه تغییری کرده است؟ پژوهش به روش توصیفی و کیفی طراحی و اجرا شد و داده‌های آن با استفاده از تکنیک مصاحبه عمقی با نمونه انتخابی (۱۵ نفر) از جامعه آماری کاربران (نسل اول کاربران اینترنت در تهران) گردآوری شد. یافته پژوهش حاکی از آن است که کاربری تفننی اینترنت در نمونه انتخابی، شیوه کاربری نسبتاً معمولی است که به ترتیب فراگیری، در قالب‌های متنوع چت، بلاگ کردن، دانلود موسیقی، سرکشی به پایگاه‌های وب حاوی مواد پورنوگرافیک، و اورکات قرار می‌گیرد. اظهارات مصاحبه‌شوندگان نشان می‌دهد که کاربری تفننی پس از گذشت حدود ده سال از آغاز کاربری اینترنت، به میزان چشمگیری کاهش یافته است. چت، سر زدن به پایگاه‌های وب حاوی مواد پورنوگرافیک، و پرسه‌زنی سایبرنتیک، به ترتیب فراگیری، از قالب‌های معمول در اوان کاربری اینترنت ذکر شده است.

واژگان کلیدی: الگوی کاربری تفننی اینترنت، پرسه‌زنی سایبرنتیک، چت، مواد پورنوگرافیک، نسل اول کاربران اینترنت، وبلاگ.

۱ - این مقاله از طرحی پژوهشی با عنوان «بررسی الگوی کاربری اینترنت در بین افراد ۲۵ تا ۴۰ سال شهر تهران» برگرفته شده است که در سال ۱۳۸۶، در گروه جامعه اطلاعاتی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران اجرا شده است.

2 - dowran@irandoc.ac.ir

3 - ganji@irandoc.ac.ir

مقدمه

مقاله حاضر گزارش بخشی از پژوهشی میدانی است که با هدف شناسایی الگو(ها)ی کاربری اینترنت اجرا شد (گنجی و دوران، ۱۳۸۶). کاربری تفننی، همواره، یکی از کاربردهای اصلی رسانه‌ها شناخته شده است (کازنو، ۱۳۷۰: ۵۶)، اما کمتر به گونه‌ای مناسب و مطلوب درباره آن مطالعه و پژوهش شده است (کازنو، ۱۳۷۰: ۵۸). این در حالی است که پرداختن به وجه تفننی و بازیگوشانه کاربری رسانه‌ها، با پیدایی، گسترش و فراگیری اینترنت (مهم‌ترین دستاورد در میان فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی) اهمیت و ضرورتی چندبرابر و انکارناپذیر یافته است. نخستین ضرورت این قبیل مطالعات آن است که در نظر آوریم غالباً، نخستین مواجهه‌ها با رایانه و اینترنت، نه از طریق کلاس‌های آموزشی، که بر اساس کنجکاوی، بازیگوشی، و اغلب، بازی صرف روی می‌دهد. این واقعیت، امروزه، با کاهش سن کاربری رایانه به سنین پیش‌دبستانی، موضوعی پیش پا افتاده محسوب می‌شود. اما این ویژگی خاص کودکان نیست. کاربری اینترنت، برای بسیاری از بزرگسالان نیز با کاربری تفننی و پرسه‌زنی اینترنتی یا به تعبیر عباس کاظمی، «پرسه‌زنی سایبر»^۱ (۱۳۸۵)، سرک کشیدن و گپ زدن در اتاق‌های چت، و دانلود عکس، موسیقی و کلیپ، و در سال‌های اخیر، بلاگ کردن (وبلاگ‌خوانی، یادداشت گذاشتن برای پست‌های وبلاگ دیگران، و راه انداختن و نوشتن وبلاگ خود یا همان وبلاگ‌نویسی)^۲ همراه بوده است.

حال اگر جمعیت جوان کشور را در نظر آوریم، دومین ضرورت پژوهش آشکار می‌شود. به طوری که اگر چه زیاد نیست تعداد افرادی که در کشور ما با اینترنت آشنایی دارند و از آن استفاده میکنند، ولی به علت جوان بودن جامعه، افزایش تعداد دانشجویان، رشد سریع فناوری و ضرورت استفاده از اینترنت در دانشگاه‌ها، شرکت‌ها و ادارات، به‌زودی، تعداد کاربران اینترنت بسیار فزونی خواهد یافت. ازاین‌رو، انجام مطالعات و پژوهش‌های دامنه‌دار برای شناخت ابعاد مختلف کاربری اینترنت در ایران، ضروری به حساب می‌آید.

جدا از این، پژوهش‌ها در وجوه تفننی کاربری اینترنت برای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری مسئولان ضروری و حیاتی است (همان‌طور که در سطور بالا، اظهارات

فصلنامه علمی-پژوهشی

۱۱۶

سال اول
شماره ۳
پاییز ۱۳۸۷

1 - Cyber-flaneur

2 - Blogging

دبیر شورای عالی فناوری اطلاعات و معاون وزیر فناوری اطلاعات و ارتباطات را به عنوان نمونه‌ای از دغدغه مسئولان مربوط آوردیم). چنین پژوهش‌هایی برای جامعه ما از آنجا ضروری و حیاتی است تا معلوم شود که «آیا کاربری اینترنت در ایران، با رجوع به سایت‌های حاوی مواد پورنوگرافیک^۱ - به عنوان حساسیت‌برانگیزترین کاربری تفننی - آغاز می‌شود؟ و آیا در آن هم خلاصه می‌شود؟ یا اینکه کاربران با انواعی از کاربری‌های تفننی معمول و متداول سروکار دارند که در گذر زمان هم ثابت و بادوام نیست؟». بدین ترتیب، پاسخ به همین چند پرسش هم کاری است خطیر؛ چرا که اگر زمانی به طور مثال، دریابیم که کاربران ما نوعاً، کاربری را با سر زدن به سایت‌های حاوی مواد پورنوگرافیک آغاز کرده‌اند، به سرعت آشکار می‌شود که این نوع کاربری، الگویی بادوام نیست و در طی زمان، به الگویی مهجور تبدیل می‌شود (دوران، ۱۳۸۶). دستیابی به چنین درکی از الگو(ها)ی کاربری اینترنت، که با اجرای پژوهش‌هایی از این قبیل به دست می‌آید، میتواند به مسئولان ذی‌ربط در دستیابی به بینش عمیقتر، علمیت‌ر و مطمئنتر نسبت به حساسیتها و هراسهای اخلاقی درباره کاربری اینترنت و نحوه مدیریت آن یاری رساند. البته بازار کاربری، روی دیگر این سکه است، زیرا از آنچه اشاره شد می‌توان به سادگی دریافت که این پژوهش، به زبان بازاریابی، مطالعه‌ای در حوزه رفتار مشتری است و در نتیجه، برای سازمان‌ها و شرکت‌های ارائه دهنده خدمات اینترنتی^۲ یا برای کسب و کارهای مبتنی بر اینترنت و وب بسیار حیاتی است.

خلاصه اینکه نباید اهمیت این موضوع را برای اهداف آموزشی و تربیتی نادیده گرفت. چرا که کاربری اینترنت با خصلت‌های تفننی‌ای که به همراه دارد، میتواند با درآمیختن آموزش با سرگرمی و تفریح^۳، بهره‌وری چندین برابر یابد که از قضا، با ذائقه جوانان سازگارتر است. سامان مقاله به این شکل است که پس از مقدمه، ابتدا، مسئله پژوهش طرح می‌شود. سپس پیشینه پژوهش مرور می‌شود و پس از آن، نوبت به روش‌شناسی پژوهش می‌رسد. یافته‌های پژوهش ناظر به دو پرسش اصلی پژوهش، در دو بخش مجزا (به ترتیب، چگونگی کاربری تفننی اینترنت در حال حاضر و بررسی روند تغییرات این شیوه کاربری

1 - Cyber Porn or Internet Pornography

2 - Internet Service Provider or ISP

3 - Education + Entertainment = Edutainment

اینترنت در طی زمان) ارائه می‌شود، و در پی آنها، بحثی جداگانه درباره هر یک از یافته‌ها مطرح می‌شود. نتیجه‌گیری واپسین بخش مقاله را تشکیل می‌دهد.

طرح مسئله

انقلاب شگفت‌انگیز فناوری‌های اطلاعاتی - ارتباطی^۱ در چند دهه اخیر، ایجاد گونهای مختلف ارتباطی میان مردمان امروز جهان را باعث شد، به طوری که در دهه‌های اخیر، دگرگونی‌ها و تحولات شگرف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را در جوامع شاهد بوده‌ایم؛ تحولاتی چنان جدی که برخی آن را نقل مکان از کهکشان الکترونیک به کهکشان اینترنت دانسته‌اند (کاستلز^۲، ۲۰۰۳). این معضل اطلاعاتی - ارتباطی فقط گریبان‌گیر کشورهای پیشرفته نبوده و نیست و به تدریج، در کشورهای در حال توسعه‌ای همچون ایران نیز بحث و جدل‌هایی در خصوص اینترنت و جنبه‌های مختلف آن، خاصه درباره شیوه کاربری آن به راه افتاده است. بدیهی است که این بحث و جدل‌ها تا اندازه زیادی با توجه به نوع نگرش نسبت به اینترنت شکل می‌گیرد.

موضوعی که بیش و پیش از هر موضع دیگر درباره اینترنت در جامعه ما به چشم می‌آید، این است که اینترنت همچون مسئله^۳ درک می‌شود و در نتیجه، رشد و گسترش آن امری مسئله‌زاست. کنترل شدید اینترنت در قالب انواع فیلترینگ^۴، که در ایران اعمال می‌شود، را باید معلول این نوع نگاه (به ویژه نگاه مبتنی بر نوعی ترس اخلاقی^۵) به این رسانه نو تلقی کرد. البته، مفروضات نظری این مواضع یکسان و همگن نیست و از ملاحظه اینترنت همچون رسانه‌ای با تأثیر قاطع تا رسانه‌ای بی‌اهمیت و صرفاً بازیچه‌ای برای وقت‌کشی را دربر می‌گیرد. چنان‌که از سویی، نگاه به اینترنت همچون ابزاری برای تهاجم فرهنگی^۶، به این گونه رفتارهای بدبینانه و امنیتی، شدت و حدت بیشتری می‌دهد (گنجی، ۱۳۸۵: ۳). از سوی دیگر، اظهاراتی همچون اظهار نظر دکتر عبدالمجید ریاضی، دبیر شورای عالی فناوری اطلاعات و معاون وزیر فناوری اطلاعات و ارتباطات، مبنی بر

1 - Information and Communication Technologies or ICTs

2 - Castells

3 - Problem

4 - Filtering

5 - Moral Panic

6 - Cultural Invasion

اینکه اینترنت در ایران به یک وسیله بازی و سرگرمی تبدیل شده است (قربانپور، ۱۳۸۶) زمینه را برای بی توجهی هر چه بیشتر مسئولان نسبت به گسترش و تسهیل دسترسی به اینترنت فراهم می آورد و البته، کاهلی آنان را نیز موجه می کند.

باری، به رغم حساسیت ها و دغدغه های موجود درباره اینترنت و نحوه کاربری آن در ایران، تاکنون پژوهش های اندکی در این خصوص انجام شده است. با درک این کاستی، نویسندگان در پژوهشی به بررسی و شناسایی الگوی کاربری اینترنت پرداختند و این مقاله را به گزارش نتایج آن پژوهش در خصوص چگونگی کاربری تفننی اینترنت اختصاص دادند. بنابراین، پرسش های اصلی این مقاله عبارت است از اینکه اولاً، الگوی کاربری تفننی اینترنت توسط کاربران ۲۵ تا ۴۰ سال شهر تهران چگونه است؟ و ثانیاً، این الگو در طی زمان (از آغاز کاربری تا زمان اجرای پژوهش) چه تغییری کرده است؟

پیشینه پژوهش

نظر به اکتشافی و توصیفی بودن پژوهش، به چارچوب نظری نیازی نیست، اما پیشینه پژوهش، به این دلیل مطرح می شود که پیشینه طرح سؤالات مرتبط، در آثار نظری یا تجربی دیگران آشکار شود. نخستین پرسش این پژوهش - الگوی کاربری تفننی اینترنت توسط کاربران ۲۵ تا ۴۰ سال شهر تهران چگونه است؟ - باعث کنجکاو شدن پژوهشگران دیگر نیز بوده است که برخی پژوهشگران خارجی عبارت اند از ماندلی^۱ (۲۰۰۲)، کوجت و همکاران^۲ (۲۰۰۲)، کیسلر و همکاران^۳ (۲۰۰۲)، گرینفلد^۴ (۱۹۹۹)، کوپر^۵ (بولن و هری، ۲۰۰۰: ۳۳)، برسون و همکاران^۶ (بولن و هری، ۲۰۰۰: ۹)، و گالوپ^۸ (بیگس، ۲۰۰۰: ۲۸)؛ و برخی همکاران داخلی عبارت اند از زنجانی زاده و جوادی (۱۳۸۴)، زکریائی (۱۳۸۱)، معیدفر (۱۳۸۴)، گنجی (۱۳۸۵)، فخرایی و همکاران (۱۳۸۲)، دوران (۱۳۸۱) و موحد حمیدی (۱۳۸۱).

- 1 - Mandelli
- 2 - Coget et al.
- 3 - Kiesler et al.
- 4 - Greenfield
- 5 - Coper
- 6 - Bullen and Harre
- 7 - Berson et al.
- 8 - Gullop

پرسش دوم پژوهش، چنان که پیش تر اشاره شد، این بود که الگوی کاربری تفننی اینترنت در میان کاربران ۲۵ تا ۴۰ سال شهر تهران در طی زمان (از آغاز کاربری تا زمان اجرای پژوهش) چه تغییری کرده است؟ به این معنی که کاربران در اوایل، چه کاربری‌های تفننی‌ای از اینترنت داشته‌اند، و به مرور زمان تا به امروز، این الگو چه تغییراتی کرده است؟ مثلاً ممکن است وجه غالب الگوی کاربری فردی، اوایل گپ‌زنی بوده است، اما به تدریج و در گذر زمان، این وجه به پرسه‌زنی سایبرنتیک تغییر کرده باشد. این موضوع در کارهای نظری و پژوهش‌های زیر نیز مطالعه شده است: هومنز (ریتزر، ۱۳۷۹: ۴۲۹) و دوران (۱۳۸۶)

روش‌شناسی

پژوهش چنان که اشاره شد، از نوع پژوهش‌های توصیفی کیفی، و طرح آن، «مطالعه مورد یک‌ضرب» (دواس، ۱۳۸۱) بود و داده‌های آن با استفاده از تکنیک مصاحبه عمقی جمع‌آوری شد. جامعه آماری نیز کاربران ۲۵ تا ۴۰ سال اینترنت ساکن شهر تهران بودند. کاربران ۲۵ تا ۴۰ سال از آن رو به عنوان جامعه آماری معرفی می‌شوند که این افراد را می‌توان جزء نسل اول کاربران اینترنت^۲ محسوب کرد که حدود ۱۰ سال سابقه کاربری اینترنت دارند. به عبارت بهتر، اگر زمان ورود اینترنت در ایران را حدود سال ۱۳۷۳ و آغاز گسترش عمومی آن را حدود سال ۱۳۷۵ بدانیم، و کم‌سن‌وسالترین کاربران در آن سال‌ها را ۱۵ ساله و پرسن‌وسالترین آنان را ۳۰ ساله، بنابراین، امروز - یعنی پس از گذشت ۱۰ سال - حدود سنی این افراد باید ۲۵ تا ۴۰ سال باشد. بدین ترتیب، این افراد، که باید آنان را جزء کاربران دارای الگوی کاربری شکل گرفته تلقی کرد، بهترین نمونه برای این پژوهش محسوب می‌شدند.

با این تفصیل، و از آنجا که این پژوهش فاقد چارچوب نمونه‌گیری^۳ (ساروخانی، ۱۳۷۲: ۱۵۹) بود، نمونه‌گیری به روش غیراحتمالی هدفمند^۴ (بیبی، ۱۳۸۱: ۴۰۵)، و روش رسیدن به آحاد نمونه انتخابی نیز به اقتضای موضوع پژوهش، روش گلوله‌برفی^۵ بود.

1 - One-short Case Study

2 - Internet Users

3 - Sampling Frame

۴ - نمونه در نمونه‌گیری غیراحتمالی هدفمند یا قضاوتی (Non Probability Purposive Sampling) براساس قضاوت شخصی یا اهداف تحقیق انتخاب میشود (بیبی، ۱۳۸۵: ۴۰۵).

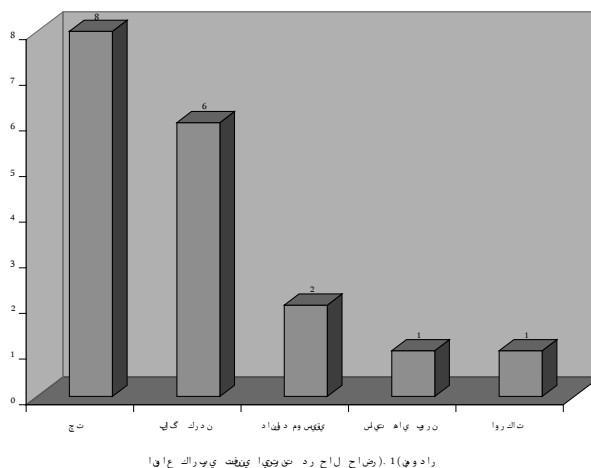
۵ - نمونه‌گیری گلوله‌برفی (snowball)، یکی از شیوه‌های نمونه‌گیری غیراحتمالی است که برای جمعیت‌های نادر که

بنابراین، از کاربران قدیمی تر و با سابقه تر اینترنت شروع کردیم که در دسترس بودند، و در گام بعدی، از آنان خواستیم دیگر کاربران هم نسل خود را معرفی کنند. این رویه را تا آنجا ادامه دادیم که اطلاعات به دست آمده از مصاحبه‌ها به مرز اشباع^۱ رسید و احساس بسندگی کردیم. در نتیجه، حجم نمونه با ۱۵ کاربر نسل اولی اینترنت خاتمه یافت.

الگوی کاربری تفنی اینترنت در حال حاضر

افراد نمونه در پاسخ به پرسش نخست، به طیفی از کاربری‌های تفنی اشاره کردند که در نمودار زیر به ترتیب فراوانی، انواع این کاربری‌ها مرتب شده است (نمودار ۱).^۲

همان گونه که در نمودار بالا مشهود است، معمول‌ترین کاربری‌های تفنی اینترنت به ترتیب عبارت است از: چت (۸ نفر)، بلاگ کردن (۶ نفر)، دانلود موسیقی (۲ نفر)، سر زدن به پایگاه‌های وب حاوی مواد پورنوگرافیک (۱ نفر)، و اورکات (۱ نفر). از نکات جالب توجهی که در پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان مشهود بود اینکه هر

محل استقرار آنها مشخص نیست، مناسب است. در این روش، برخی اعضای یک جمعیت، محقق را به دیگر اعضای آن جمعیت راهنمایی میکنند (ببی، ۱۳۸۵: ۴۰۶).

1 - Saturation

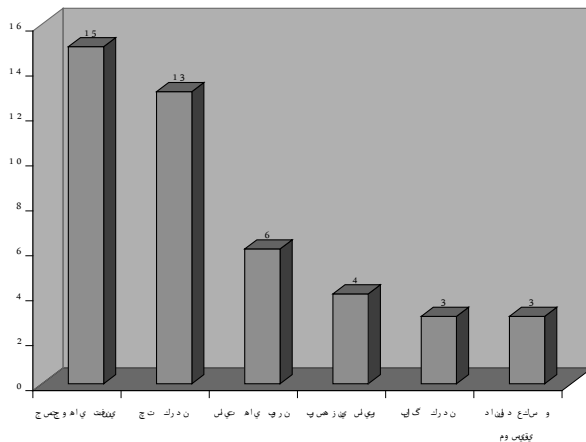
۲ - افراد نمونه در پاسخ به سؤالات مصاحبه، هم‌زمان به چند گزینه اشاره کرده‌اند. از این رو حاصل جمع فراوانی انواع پاسخها با تعداد کل افراد نمونه (۱۵ نفر) برابر نیست.

چند همه کاربران نمونه، کاربری تفننی داشته‌اند، اما تک تک مصاحبه‌شوندگان از این پرسش شوکه شدند و همگی با اندکی شرمساری همراه با لبخند (و در مواردی خنده‌ای شیطنت‌آمیز)، انواع کاربری تفننی خود را تشریح می‌کردند که بسیار جای تأمل دارد. چرا که با وجود انواع داوری‌های تحقیرآمیز مراجع قدرت نسبت به کاربری تفننی اینترنت در جامعه (که به نمونه‌ای از این گونه داوری‌ها در ابتدای مقاله اشاره شد)، انتظاری هم جز این نمی‌رفت که افراد یا این گونه کاربری را اساساً حاشا کنند یا با شرمندگی از آن یاد کنند. اما آن چیزی که در مصاحبه‌شوندگان هنگام تشریح این گونه کاربری‌ها به شدت احساس می‌شد و جلب توجه می‌کرد، وجود نوعی احساس عمیقاً خوشایند و در عین حال، نامشروع بود.

تغییرات الگوی کاربری تفننی اینترنت در گذر زمان

به منظور مطالعه تغییر الگوی کاربری تفننی اینترنت در مصاحبه‌شوندگان، از آنان خواسته شد که «انواع کاربریهای تفننی خود را در آغاز کاربری اینترنت توصیف کنند». مصاحبه‌شوندگان با اندکی مکث (برای به یاد آوردن گذشته) به تشریح کاربریهای تفننی خود پرداختند که ماحصل پاسخ‌ها در نمودار زیر نمایش داده شده است (نمودار ۲).

نمودار ۲: (ب. پ. ر. آ. ر. د. ن. پ. ی. ا. ع. ی. پ. ر. ا. ع. ا. د. و. و. ۲). (ب. پ. ر. ا. ک. ز. ا. ع. آ. ر. د. ن. پ. ی. ا. ع. ی. پ. ر. ا. ک. ع. ا. د. و. و. ۲)

چنان‌که در نمودار بالا آشکار است، انواع کاربری تفننی اینترنت در آغاز کاربری، به

ترتیب بیشترین فراگیری، عبارت است از: استفاده از موتورهای جستجو^۱ اولویت نخست تمامی افراد نمونه بوده است؛ جستجو در موضوعات غیرتحصیلی و غیرکاری و صرفاً، به منظور تفریح و سرگرمی (۱۵ نفر)، چت با غریبهها (۱۳ نفر)، سرزدن به پایگاه‌های وب حاوی مواد پورنوگرافیک (۶ نفر)، پرسه‌زنی سایبر (۴ نفر)، بلاگ کردن (۳ نفر)، و دانلود عکس و موسیقی (۳ نفر).

برخی پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان حاوی نکات تأمل‌برانگیزی است که در اینجا به آنها اشاره می‌کنیم: اندیشه، ۲۵ ساله، در توصیف روند تحول کاربری تفریحی خود بیان می‌کند: «اون اولاً، خوب اینترنت تازگی داشت، [می‌خندد] کارمون شده بود دانلود فیلم، اونم با اون سرعت قطره‌چکونی.... بعداً، کم‌کم [می‌خندد]... امون از رفیق بد... چت می‌کردیم، تو یاهو مسنجر... یا با موتورای جست‌وجو الکی سرچ می‌کردیم... این آخریام که خورا کمون شده بود وبلاگ... [با پوزخند] تفریح؟ حالا؟ خوب، آگه کار بذاره». زهره، ۲۵ ساله، دربارهٔ اوایل کاربری خود می‌گوید: «چیکار می‌کردیم مهم نبود، می‌دونی، فقط می‌خواستیم ازش سردرآریم... چون تازه بود». علی، ۲۷ ساله، که از بیبیاس‌آها و اینترنت‌آها شروع کرده تا به اینترنت رسیده است، تأکید می‌کند: «از آنلین - بیشترشم چت - [در آغاز کاربری اینترنت]، به آنلین مته وبلاگ [کاربری اینترنت در حال حاضر]». یوسف، ۲۵ ساله، هم در توجیه اینکه چرا چت، بیش از ۹۰ درصد استفاده‌اش را از اینترنت به خود اختصاص میداد، چنین استدلال می‌کند: «اون موقع امکانات فارسی کم بود... خوب، افراد مجبور بودن برن سمت چت... و پورن... ولی وبلاگ فارسی که اومد، بقیه چیزا رفت کنار... چون می‌تونستی وبلاگ خودتو درست کنی و آدمای همفکر خودتو پیدا کنی».

بحث در یافته‌ها

بحث در الگوی کاربری تفریحی اینترنت در حال حاضر

انواع کاربری تفریحی مصاحبه‌شوندگان را میتوان در دو دسته جای داد: الف. ارتباط‌گیرانه (شامل چت، بلاگ کردن، و اورکات)؛ ب. غیرارتباط‌گیرانه (شامل دانلود موسیقی و سرزدن

- 1 - Search Engine
- 2 - Bulletin Board System or BBS
- 3 - Intranet

به پایگاه‌های وب حاوی مواد پورنوگرافیک). تمرکز پاسخ‌ها بر کاربری‌های تفننی از نوع ارتباط‌گیرانه به‌خوبی، با فضای ارتباطی بسته جامعه‌سازگاری دارد. در واقع، برقرار کردن ارتباط با دیگران (به ویژه از جنس مخالف یا ساکن کشوری دیگر که در هر دو حالت، امکان برقراری ارتباط بسیار دشوار است)، از تفریحات پرطرفدار کاربران اینترنت در جوامع کنترل شده، بسته و ایزوله محسوب می‌شود. در این زمینه، البته نقش دروازه‌بانی دولت را نیز نباید از یاد برد. زیرا دو کاربری اول را، که مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کردند (چت و بلاگ کردن) در مقایسه با کاربری‌های دیگر (دانلود موسیقی، سایت‌های پورن، و اورکات)، دولت کمتر ممنوع (سایت‌های پورن، و اورکات) یا محدود (دانلود موسیقی به واسطه پهنای باند) می‌کرده است.

مقایسه یافته‌های این پژوهش با یافته‌های زنجانی‌زاده و جوادی (۱۳۸۴)، معیدفر (۱۳۸۴: ۱۰۱)، کیسلر و همکاران (۲۰۰۲: ۱۳۱)، یونگ (بولن و هری، ۲۰۰۰: ۱۰)، گرینفلد (۱۹۹۹)، کوپر و همکاران (دیگلاس، ۲۰۰۰: ۳۳)، ماندلی (۲۰۰۲: ۲۲)، کوجت و همکاران (۲۰۰۲: ۳۵)، برسون و همکاران (بولن و هری، ۲۰۰۰: ۹)، و مؤسسه گالوپ (بیگس، ۲۰۰۰: ۲۸) نیز آشکار می‌کند که چت کردن را در هر حال، باید عمده‌ترین کاربری تفننی اینترنت قلمداد کرد. اما در یافته‌های معیدفر (۱۳۸۴: ۱۰۱) و یونگ (بولن و هری، ۲۰۰۰: ۱۰) علاوه بر چت، بازی کردن^۱ نیز از کاربری‌های تفننی متداول اینترنت معرفی شده و این در حالی است که هیچ‌یک از مصاحبه‌شوندگان ما به آن اشاره نکرده‌اند. به علاوه، یافته‌های گرینفلد (۱۹۹۹) نیز حکایت از آن دارد که سر زدن به پایگاه‌های وب حاوی مواد پورنوگرافیک از کاربری‌های تفننی مهم اینترنت است؛ گزینه‌ای که برای مصاحبه‌شوندگان ما چندان اولویتی نداشته است و اکنون نیز ندارد.

ناهمگونی نمونه مطالعه، شاید مهم‌ترین عامل وقوع این تفاوت باشد. نمونه مطالعه پژوهش حاضر، چنانکه اشاره شد، منتخبی (۱۵ نفر) از نسل اول کاربران اینترنتی بود که میان ۲۵ تا ۴۹ سال سن داشتند. این در حالی است که در نمونه معیدفر (۱۳۸۴) دامنه سنی بین ۱۵ تا ۲۵ سال بود و بیش از دوسوم افراد در نمونه یونگ (بولن و هری، ۲۰۰۰) دانش‌آموز یا دیپلم بودند. بدین ترتیب، تفاوت مذکور، دیگر چندان هم دور از انتظار به نظر نمی‌رسد. هر چند هر گونه نتیجه قطعی، از سویی، به اندازه‌گیری بر روی نمونه‌های

بازنمای مقایسه‌پذیر، و از سوی دیگر، به ملاحظه‌ی زمینه‌های فرهنگی و سیاسی متفاوت کاربری تفننی اینترنت در جوامع مقایسه شده نیازمند است.

الگو(ها)ی کاربری تفننی اینترنت، علاوه بر زمینه‌های متفاوت فرهنگی و سیاسی، از متغیرهای زمینه‌ای جمعیتی (مثل سن، جنس، میزان تحصیلات، شغل، وضعیت تأهل و پایگاه اقتصادی و اجتماعی) و وضعیت کاربری (مثل زمان - روز یا شب، ایام تعطیل یا غیرتعطیل، بهار، تابستان، پاییز یا زمستان، و الخ؛ مکان - خانه یا محل تحصیل یا محل کار یا کافی‌نت^۱، [در خانه] اتاق خواب یا پذیرایی، و الخ؛ ابزار - پی‌سی^۲ یا لپ‌تاپ^۳ یا پاکت پی‌سی^۴، اینترنت باسیم یا بی‌سیم، اینترنت پهن‌بند پرسرعت یا دیال‌آپ^۵، و الخ؛ در خلوت یا در حضور دیگران؛ و الخ) کاربران نیز تأثیر می‌پذیرد. ذکر دو نمونه از پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در این زمینه قابل تأمل به نظر می‌رسد: نوزد، ۳۱ ساله و مجرد، به صراحت، انواع کاربری تفننی خود را این‌چنین برمی‌شمارد: «چت می‌کنم، یا [درحالی‌که می‌خندد] یه سری به سایت‌های پورن [می‌زنم]»؛ بهزاد، ۳۹ ساله و متأهل، خاطرنشان میکند: «خونه اگه باشم، بیشتر تفننی [از اینترنت استفاده می‌کنم].»

بحث در تغییر الگوی کاربری تفننی اینترنت در طی زمان

مصاحبه‌شوندگان در توجیه سیر تحول کاربریهای تفننی خود از اینترنت به دلایلی همچون کنجکاوی، آشنایی بیشتر با دنیای مجازی اینترنت، ارتباط راحت و بدون محدودیت با جنس مخالف، و شور جوانی اشاره داشتند تا اینکه به مرور و در طی زمان، کاربری آنان - به تعبیر خود آنان - هدفمند شده و کاربریهای تفننی اینترنت، عمدتاً جای خود را به کاربریهای - باز به تعبیر خود آنان - جدی داده است. هومنز نیز با اشاره به نوباوگی و در نتیجه، کنجکاوی برانگیز بودن اینترنت، اظهار می‌کند که همین جذابیت باعث میشود که افراد بیشتر و بیشتر به سمت اینترنت کشیده شوند و از آن استفاده کنند. اما به تدریج که این تازگی زائل می‌شود، آن شیفتگی نیز محو میشود و کاربری شکل دیگری به خود می‌گیرد (هومنز، ۱۳۷۸: ۶۲). البته در ایران، باید دو عامل دیگر را نیز در نظر داشت: یکی

- 1 - Café Net
- 2 - PC (Personal Computer)
- 3 - Lap Top
- 4 - Pocket PC or PPC
- 5 - Dial Up

جوان بودن جامعه و دیگری ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های اجتماعی بر سر راه اختلاط جنسی. با در نظر گرفتن این دو عامل، درک و تحلیل الگوی کاربری تفننی اینترنت و سیر تحول آن آسان‌تر خواهد بود. چرا که پژوهش‌ها نشان می‌دهد (دوران، ۱۳۸۶) دو کاربری جنسی اینترنت، یعنی چت با جنس مخالف و سر زدن به پایگاه‌های وب حاوی مواد پورنوگرافیک، به‌عنوان مجاری‌ای برای تشفی نیازهای برآورده نشده جنسی، الگویی موقت و زودگذر از کاربری تفننی است که غالباً، به‌سرعت، با الگویی پایدار جایگزین می‌شود. هر چند که در اینجا نیز نقش دروازه‌بانی دولت بسیار پررنگ و تعیین‌کننده است. آن‌چنان‌که در نخستین سال‌های برقراری امکان کاربری اینترنت که هنوز فیلترینگ اجرا نمی‌شد، سر زدن به پایگاه‌های وب حاوی مواد پورنوگرافیک نیز معمول‌تر بود تا سال‌های اخیر که فیلترینگ را دولت به‌جد دنبال می‌کند.

یافته‌های مربوط به سیر تحول الگوی کاربری تفننی اینترنت با یافته‌های زنجانی‌زاده و جوادی (۱۳۸۴) در آن بخش که به چت می‌پردازند، سازگار است. در هر دو پژوهش، پس از آشنایی با اینترنت و کسب حداقلی از مهارت‌های کاربری، چت در میان کاربران به‌سرعت افزایش پیدا می‌کند و پس از آن کاهش می‌یابد. اما بازی کردن و مراجعه به پایگاه‌های وب حاوی جوک، بنا بر یافته‌های زنجانی‌زاده و جوادی، افزایش و سپس کاهش می‌یابد؛ مطلبی که در پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان این پژوهش مشاهده شد. در توجیه این تفاوت، شاید بتوان به تفاوت جامعه آماری و نمونه دو پژوهش اشاره کرد که برخلاف نمونه انتخابی این پژوهش، با ۲۵ تا ۴۰ سال سن، زنجانی‌زاده و جوادی نمونه خود را از میان دانش‌آموزان دبیرستانی انتخاب کرده‌اند (دامنه سنی ۱۵ تا ۱۸ سال) و البته پیش‌بینی‌پذیر است که دانش‌آموزان دبیرستانی، هم‌گرایش شدیدتر و هم فرصت بیشتری برای بازی و مراجعه به پایگاه‌های وب حاوی جوک داشته باشند.

نتیجه‌گیری

نخستین و مهم‌ترین نتیجه مقاله حاضر این است که کاربری تفننی اینترنت تاکنون، کمتر موضوعی جدی برای پژوهش‌های ارتباطی تلقی شده است. در حالی که به نظر می‌رسد امروزه، بازی و بازیگوشی بیش از همیشه در زندگی انسان و حیات جوامع وی اهمیت داشته

باشد. بنابراین، جا دارد که کاربری بازیگوشانه با هدف تفنن، آن قدر جدی و البته هدفمند تلقی شود که توجه پژوهشگران عرصه ارتباطات، رسانه‌ها، و به‌ویژه، مخاطب‌شناسی را به خود جلب کند.

نتیجه دیگری که از این مقاله می‌توان گرفت جایگاه کاربری تفننی برای «نسل اول» کاربران اینترنت در ایران است. چنان‌که از پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان برمی‌آید اولاً، همه کاربران کمابیش، کاربری تفننی داشته‌اند و دارند؛ دوم اینکه، این نوع کاربری، برای کاربران، عادی و در عین حال غیرجدی قلمداد می‌شود؛ سوم، تجربه کاربری تفننی در کاربران احساس دوگانه‌ای برمی‌انگیزد که از جنس نوعی لذت نامشروع است؛ چهارم، همه کاربران از تغییر الگوی کاربری تفننی خود - از کاربری تفننی بیشتر به کاربری تفننی کمتر - خبر می‌دهند.

بدین ترتیب، یکی دیگر از نتایج مهم مقاله آشکار می‌شود و آن اینکه الگوی کاربری، الگویی ثابت و بادوام نیست و در گذر زمان تغییر و تحول پیدا می‌کند. بنابراین، شناخت الگوی کاربری تفننی اینترنت در حال حاضر، بدون توجه به سیر تحول آن نارسا و ناقص است. چرا که با افزایش سابقه کاربری، الگوی کاربری تغییر شکل می‌دهد. در این زمینه، به ویژه شاید بتوان این طور نتیجه‌گیری کرد که الگوی کاربران تازه‌کار، که غالباً کنجکاوانه و همراه با امتحان کردن امکانات مختلف و در نتیجه، سرشار از شادابی و لذت کشف و شهود بازی و تفنن است، در گذر زمان با الگوی کم‌تحرك‌تر و تقریباً کلیشه‌ای و در نتیجه کمتر بازیگوشانه کاربران سابقه‌دار اینترنت جایگزین می‌شود.

از دیگر نتایج مقاله، تأثیر پیدایی امکانات تازه کاربری در اینترنت است که همواره در بدو امر، کاربری تفننی داشته‌اند؛ چرا که حتی کنجکاوی کاربران سابقه‌دار را برمی‌انگیزند. از جمله این امکانات میتوان به پیدایی و فراگیری انفجاری وبلاگ فارسی در دهه ۷۰ ه.ش. و اورکات در دهه ۸۰ ه.ش. اشاره کرد که به‌ناگاه، موج عظیمی از کاربران فارسی‌زبان و ایرانی را به خود جذب کرد و گزینه‌های تازه‌ای را پیش روی کاربری تفننی اینترنت نهاد. واپسین نتیجه اینکه عوامل جمعیتی و موقعیت کاربری و متغیرهای زمینه‌ای فرهنگی و سیاسی کاربران نقش مهمی در الگوی کاربری تفننی اینترنت دارد که باید به آنها نیز توجه کرد.

منابع

- ببی، ا. (۱۳۸۳) روش‌های پژوهش در علوم/اجتماعی، ترجمه رضا فاضل، تهران: سمت، جلد ۱ و ۲.
- دواس، دی. ای. (۱۳۸۱) پیمایش در پژوهشات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی. تهران: نی.
- دوران، ب. (۱۳۸۱) تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی، رساله دکتری جامعه‌شناسی تهران: دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- _____ (۱۳۸۶) «اینترنت و هراس‌های اخلاقی آن در ایران»، فرهنگ، فناوری اطلاعات و ارتباطات، صص ۱۹۸-۱۸۵.
- ریترز، ج. (۱۳۷۹) نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- زکریائی، ل. (۱۳۸۱) بررسی میزان و چگونگی استفاده از اینترنت توسط دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران به تفکیک جنسیت، دوره تحصیلی و دانشگاه در سال تحصیلی ۱۳۸۰-۱۳۸۱، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری، تهران: دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تربیت معلم.
- زنجانی زاده، ه. و جواد، ع. (۱۳۸۴) «بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در میان دانش‌آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد» (در سال ۸۳-۸۲)، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲، صص ۱۴۶-۱۲۱.
- ساروخانی، ب. (۱۳۷۲) روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی، ج ۱، تهران: پژوهشگاه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- فخرایی، م. و همکاران (۱۳۸۲) بررسی الگوی استفاده از اینترنت، کامپیوتر و بازی‌های کامپیوتری در دانش‌آموزان دو دبیرستان در شیراز، پنجمین همایش سراسری بهداشت روانی و اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان. دوم شهریورماه. زنجان: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی استان زنجان.
- قربانپور، ا. (۱۳۸۶) ضریب نفوذ اینترنت در ایران، سایت آموزشی مقیاس. <http://www.meghyas.org/index.php?entry=entry۰۷۰۵۱۴>، (تاریخ بازدید: ۸۶/۸/۵).
- کازنو، ژ. (۱۳۷۰) جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی، ترجمه باقر ساروخانی و منوچهر محسنی، تهران: اطلاعات.
- کاظمی، ع. (۱۳۸۵) «پرسه‌زنی»، فصلنامه مدرسه، سال دوم، شماره چهارم، صص ۴۸-۴۳.
- گنجی، ا. (۱۳۸۵) بررسی الگوی کاربران اینترنت و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- گنجی، ا. و ب. دوران (۱۳۸۶) بررسی کاربری اینترنت در میان افراد ۲۵ تا ۴۰ سال شهر تهران، طرح پژوهشی، تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- معیدفر، س. (۱۳۸۴) بررسی پدیده اعتیاد اینترنتی در بین افراد واقع در گروه سنی ۱۵ تا ۲۵ سال و پیامدهای آن، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ای.
- موحدحمیدی، ح. (۱۳۸۱) «الگوی استفاده از اینترنت توسط دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی ایران»، مجله علوم کشاورزی ایران، دوره ۲۳، شماره ۴، صص ۸-۷.

Bullen, P. & Niki H. (2000) "*The Internet: Its Effects on Safety and Behavior (Implications for Adolescents)*", in http://www.netsafe.org.nz/Doc_Library/pat-bullen.pdf :(1386/09/18).

Castells, M.)2003(*The Internet galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*, London: Oxford University Press.

Coget, F., Yamauchi, Y. & S. (2002) "*The Internet, Social Networks and Loneliness*", in *IT & Society*, Vol. 1(1).

Deagelis, T. (2000) "*Is Internet Addiction Real?* ", in *Electronic Journal of Sociology*, Vol.31 (4) : 71.

Greenfield, N. (1999) "*Virtual Addiction: Sometimes New Technology Can Create New Problem*", in http://www.virtualaddiction.com/pdf/nature_internet_addiction.pdf :(March 2, 2008).

Kiesler, S., Kraut, R., Cummings, J., Boneva, B., Helgeson, V., Crawford, A. et al. (2002) "*Internet Evolution and Social Impact*", in [http://www.stanford.edu/group/siqss/itandsociety:\(1385/02/01\)](http://www.stanford.edu/group/siqss/itandsociety:(1385/02/01)) .

Mandelli ,A" (2002)*Bounded Sociability, Relationship Costs and Intangible Resources in Complex Digital Networks*", in [http://www.stanford.edu/group/siqss/itandsociety:\(1385/02/15\)](http://www.stanford.edu/group/siqss/itandsociety:(1385/02/15)).

